

Miodrag Ćujić*

Centar za osnovnu policijsku obuku u Sremskoj Kamenici

KOMANDNA ODGOVORNOST U SLUČAJU IVANE MATSUI

Apstrakt: Komandna odgovornost kao poseban oblik odgovornosti specifična je u procesu vrednovanja njenih elemenata. Praksa Međunarodnog krivičnog suda za Daleki Istok ukazala je na probleme koji su nastali kao posledica proizvoljnog tumačenja sadržine komandne odgovornosti i pokušaja kreiranja unificirane optužnice. Konkretni slučaj ukazao je da određeni elementi komandne odgovornosti pojedinca, koji ima efektivnu vlast nad svojim podređenima, nije dovoljna, ako u isto vreme nad njim ima imperium predsednik njegove vlade, odnosno funkcioner odgovoran za delovanje Ministarstva rata i kao takav ne preduzima neophodne mere u svojoj nadležnosti. Na ovaj način produbljuje se nemogućnost vođenja krivičnog postupka, jer ne može da se odredi nosilac komandne odgovornosti te se upravo u tom segmentu sastoji problem određivanja primarne karike u hijerarhiji komandovanja.

Ključne reči: Tokijski proces, komandna odgovornost, krivica.

1. UVODNA RAZMATRANJA

Racionalni stavovi i mišljenja o pojedinim društvima, narodima, nacijama, pa i državama često nastaju ne kao produkt logičnog zaključivanja, već kao posledica sugestivnog delovanja onih faktora koji su neposredno imali udela u stvaranju stereotipa o pozitivnoj ili negativnoj ulozi konkretnog subjekta u određenoj istorijskoj etapi.

U takvu istorijsku etapu može da se uvrsti period nakon Drugog svetskog rata, u kojem su stavovi i mišljenja strana pobednica, prevagnuli na takav način da su kod većine ljudi na Zapadu utemeljili verovanje ne samo o krivici japanskih generala i vođa, već zapravo o tome da je čitav japanski narod zaslužio da bude kažnjen.¹

Ovakvi zaključci podsticali su nacionalnu netrpeljivost, koja je prerasla u mržnju i kao takva bila izgovor za stvaranje pravde koja bi se ogledala u sankcionisanju, ne pojedinaca, ne oligarhije, već naroda. Na ovaj način egzistencija međunarodnog

---

* Master prava, miodragcujic@gmail.com

1 Dž. Toland /1982/: *Uspon i pad Japanskog imperija*, Zagreb, p. 1.

prava dovedena je u pitanje. Pravda nije smela da bude prepuštena retribuciji, jer: „bez nevinosti nema krivice, a pripisati umišljajne ili nehatne radnje državi u celini, tj. narodu značilo bi, u krajnjoj liniji, dozvoliti primenu kolektivnih sankcija protiv celog naroda, što je u osnovi neprihvatljivo. Krivična odgovornost u savremenom međunarodnom poretku svodi se uvek na individualnu odgovornost pojedinca.“² Problem je, dakle, bio u tome što je pravo ćutalo, dok su običaji rata vodili glavnu reč.

Mere i kontramere trebalo je zameniti voljom i jedinstvom u rešavanju posleratne krize u čemu je jedan od koraka predstavljao uvođenje odgovarajućeg sudskog tela koje će imati kredibilitet međunarodnog karaktera. Na koji je način moguće stvoriti instituciju takvog autoriteta, ako ne postoje adekvatne pravne podloge i mehanizmi koji će joj omogućiti prvo da stupi u pravni život, a nakon toga da postigne svrhu svog osnivanja?

Međunarodno pravo oslanjalo se na ostatke ranijih pokušaja unifikacije prava kako od IV Haške Konvencije iz 1907, Ženevskih konvencija Crvenog krsta iz 1929, zatim Konvencije o ophođenju prema ratnim zarobljenicima..., ali kao takvi oni su bili krhki i nedovoljni za izgradnju stabilne pravne podloge koja će poslužiti za institucionalizaciju jednog međunarodnog krivičnog suda.

Nakon gašenja Lige naroda nije postojao mehanizam koji bi poljuljane temelje međunarodnog prava, uokvirio u delovanje budućeg suda, tako da je ulogu inicijatora preuzeo jedini raspoloživi sistem – vojni mehanizam savezničkih snaga. Militarističkim pristupom uspostavljen je sudski sistem koji je poznao odrednice međunarodnog-humanitarnog prava u formalnom smislu, ali je i pored toga svoje delovanje u znatnoj meri podredio običajno-pravnim pravilima i nacionalnom kodeksu ratovanja, koncipirajući optužnicu isključivo u vidu komandne odgovornosti. U takvom stanju stvari mogla se i sagledati najveća manjkavost rada ovakvog suda – nedostatak stručnog znanja pravnika nauštrb krutog sistematskog delovanja vojnog prava.

Komandna odgovornost kao doktrina, produkt je formalnih izvora međunarodnog prava i običajno-pravnih pravila što je najbolje predstavljeno u presudi protiv Jamašite Tamajukija, koja glasi: „*Kao komandant oružanih snaga Japana u ratu sa Sjedinjenim Američkim Državama i njihovim Saveznicima nezakonito je zanemario i propustio svoju dužnost kao komandant da kontroliše operacije članova njegove komande, dozvoljavajući im da izvrše brutalne zločine i druge velike zločine...*“³

Okončanjem ovog postupka, pred vojnim sudom, načinjen je predsedan, po kome je stvarno i mesno nenadležan sudski organ, sebi omogućio toliku diskreciju da u „*ad hoc*“ rešenju pribegne onim izvorima materijalnog prava gde je moguć samo jedan ishod.

2 S. Avramov, M. Kreća /2003/: *Međunarodno javno pravo*, Beograd, p. 106.

3 *The Case Of General Yamashita A Memorandum*, www.loc.gov/tr/frd/Milita-ry_Law/pdf/Yamashita.pdf, 5. Novembar 2015, p. 60.

Vojni sud nije mogao da bude konačno rešenje, jer bi se na taj način marginalizovala uloga ostalih učesnika rata na strani saveznika, a sud poslužio isključivo kao instrument u rukama jednog subjekta (SAD). Iako je odluka o formiranju Međunarodnog krivičnog suda za Daleki istok trebalo da prevaziđe probleme koji su postojali u funkcionisanju vojnog suda, i dalje je ostalo sporno: da li je zadovoljen kriterijum međunarodnog kredibiliteta? Sud je formiran zahvaljujući jednostranim odlukama koje su svoje uporište tražile u prethodnim sporazumima i deklaracijama saveznika, ali podređenost anglosaksonskom pravu i fokusiranje isključivo na komandnu odgovornost kao osnovni oblik krivice optuženih zadržao je izvesna obeležja vojnog pravosuđa.

Razmatrajući komandnu odgovornost u slučaju Međunarodnog krivičnog suda za Daleki istok (u daljem tekstu Tokijski proces), ne može se dovesti u pitanje postojanje njenih elemenata, ali ono što je nelogično ogleda se u činjenicama koje ne mogu u potpunosti da se razgraniče. U postupku protiv generala Ivane Matsua, diskutabilno je njegovo mesto u lancu komandne odgovornosti i okolnosti koje se u konkretnom slučaju nisu uzele kao olakšavajuće, već, naprotiv kao kvalifikatorne.

Analizirajući konkretan slučaj u korelaciji sa celokupnim Tokijskim procesom mogu se uočiti određene anomalije, koje bi u budućoj sudskoj praksi trebalo da posluže kao jedan od bitnih parametara za potpunije utvrđivanje komandne odgovornosti. Shodno tome, ovaj slučaj mogao bi se sagledati najbolje u tvrdnji Zojana Stojanovića po kojoj: *„...niko ne može služiti kao sredstvo za zastrašivanje drugih, odnosno da čovek ne može služiti kao sredstvo za postizanje utilitarističkih ciljeva, da se on i njegova dobra ne mogu žrtvovati bez obzira kakva se društvena korist time postigla.“*⁴

2. PRAVNA PODLOGA ZA UTVRĐIVANJE KONSTITUTIVNIH I TEHNIČKIH PITANJA TOKIJSKOG PROCESA

Formiranje Međunarodnog krivičnog suda koji bi teoretski i praktično bio u mogućnosti da odgovori na očekivanja svetskog mnjenja o potrebi izvođenja krivaca pred lice pravde, a ujedno pruži mogućnost pravičnog suđenja, bez trunke subjektivizma i osvetoljubivosti ni u jednom trenutku nije predstavljao lak zadatak. Institucija koja nije u potpunosti zaživela kao epilog Prvog svetskog rata (misli se na Stalni međunarodni krivični sud), dovela je u pitanje mogućnost i način uvođenja sistema koji bi bio dovoljno prihvatljiv u otvaranju poglavlja međunarodnog krivičnog pravosuđa XX veka i formalno-pravne osnove koje bi ih na tom putu učvrstio.

Motivi formiranja jednog ovakvog suda mogu se različito protumačiti. Na osnovu Kairske deklaracije (1943) izvedeno je mišljenje da: *„Sve tri strane Velike alijanse treba da vode rat za oslobodjenje teritorije koje je Japan oteo od Kine i u obavezi*

4 Z. Stojanović /2011/: „Preventivna funkcija krivičnog prava“, *Crimen*, № 1, p. 9.

je da ih vrati (*Mandžurija, Formoza i Peskadores*), uključujući i oslobađanje porobljenog naroda Koreje“⁵ fokusirala se na opravdanost, pravičnost rata.

Potsdamska deklaracija (1945) u okviru 10. tačke konstatovala je: „*Mi nemamo nameru da Japan bude porobljen kao rasa ili uništen kao nacija, ali očekujemo krutu pravdu koja će se izreći za sve ratne zločince uključujući i one koji su imali više okrutnosti nad našim zatvorenici. Japanska vlada će ukloniti sve prepreke za oživljavanje i jačanje demokratske tendencije japanskog naroda. Sloboda govora, ili religije, i mišljenja kao i poštovanje fundamentalnih ljudskih prava koja će biti uspostavljena.*“⁶ Tražila je balans u merama koje će biti preduzete i koje će kao takve predstavljati ekvivalent za radnje činjenja, odnosno nečinjenja nosilaca krivičnih dela u Drugom svetskom ratu. Motiv, međutim, nije ključan element u nastanku Međunarodnog krivičnog suda, ali na indirektan način može da ukaže na njegovu svrshodnost. Zamisao o uređenju ovakvog suda postepeno je počela da se oblikuje Moskovskom konferencijom (1945) u smislu „Komisije za Daleki istok i savezničkog saveta za Japan“⁷ jer je obuhvatila pojedine elemente konstitutivnog, organizacijskog i funkcionalnog karaktera. Konačni i jedini akt koji je imao konstitutivnu snagu za formiranje Međunarodnog krivičnog suda bio je Specijalna proklamacija o uspostavljanju međunarodnog vojnog suda za Daleki istok (u daljem tekstu „Proklamacija“). U okviru pet odeljaka definisana su pitanja: Osnivanja tribunala, Opšte odredbe, Pravično suđenje za optuženog, Ovlašćenja tribunala i vođenje sudskog postupka, Presude i kazne.⁸ Ovim aktom napravljen je iskorak u smislu izbegavanja nesuglasica između nacionalnih zakonodavstava i ujednačavanje standarda svih pravnih propisa, s tendencijom izgradnje onih smernica koje bi omogućile uspešniju realizaciju jednog međunarodno-krivičnog postupka. Funkcionalni temelji tribunala trebali su da budu koncipirani na taj način da nijedna strana u postupku nije mogla da se pritužuje na pravnu i proceduralnu formu samog suda.⁹

Pored konstitutivne uloge, Proklamacija je uređivala i pojedina pitanja tehničkog karaktera. Osnova pitanja takvog karaktera odnosila su se na sastav organa neophodnih za vođenje Tokijskog procesa. U okviru uređenja suda propisan je sastav: „...od najmanje šest članova, a ne više od jedanaest koje imenuje Vrhovni komandant savezničkih snaga i imena koje dostavljaju potpisnici Instrumenta predaje, Indija i Komonvelt od (predstavnika) Filipina.“¹⁰ Shodno tome formirano je sudsko veće u konačnom sastavu od jedanaest sudija članica Savezničkih snaga.¹¹

5 Cairo Communique Text Birth of the Constitution of Japan (1943), www.ndl.go.jp/constitution/e/shiryō/01/002_46/002_46tx.html, 8. Novembar 2015, p. 1.

6 The Potsdam Declaration (1945), www.afe.easia.columbia.edu/ps/japan/potsdam.pdf, 8. Novembar 2015, p. 1.

7 Moscow Meeting of Council of Foreign Ministers (1945), www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/m-ust000003-1341.pdf, 9. Novembar 2015, p. 3.

8 Special Proclamation Establishment Of An International Military Tribunal For The Far East, www.loc.gov/law/help/us-treaties/bevans/m-ust000004-0020.pdf, 9. Novembar 2015.

9 Special Proclamation: *Ibid.*, чл. 11.

10 Special Proclamation: *Ibid.*, чл. 2.

11 B. Alink et al. /1982/: *Drugi svetski rat*, Beograd, p. 395.

Da bi se izbegle dvosmislenosti i eventualna neslaganja saveznika, uloga glavnog tužioca poverena je samo jednom subjektu – amerikancu Đozefu B. Kenanu.¹² Ovakva rešenja ponovo su dovela u pitanje motiv osnivanja tribunala, jer se preispitala samo odgovornost jedne strane u ratu. Imajući u vidu da navedeni organi nisu bili podređeni nikakvom vidu kontrole, postojala je mogućnost eventualnih zloupotreba. Da li je u procesu nastanka ovog tribunala, zaista, došlo do zloupotreba i koji argumenti su ukazali na takvo mišljenje?

Sagledavajući Tokijski proces, kao jednu celinu, nesporno je da je on sadržao mnoštvo pravnih praznina i nejasnoća, međutim, ako bi se generalizovala sva pitanja o nastanku, organizaciji i funkcionisanju celokupnog postupka moglo bi se zaključiti da je on nastao kao privremeno rešenje podređeno anglosaksonskom pravnom sistemu. Ključni problem ogledao se u odbrani, zbog toga što su optuženi insistirali na zastupanju nacionalnih branilaca (advokata). Međutim, pravni okviri suda podređeni anglosaksonskom pravu, zahtevali su uvođenje zastupnika koji su imali više znanja iz te oblasti.¹³ Na ovaj način, kroz fleksibilnu ulogu odbrane, napravljen je kompromis između dve strane sudskog postupka u smislu prevazilaženja postojećih formalno-pravnih nedorečenosti. Međutim, činjenica koja je narušavala integritet suda ogledala se u tome da su ključne figure u konstituisanju i delovanju svih organa u okviru Tokijskog procesa bile u rukama Vrhovnog komandanta savezničkih snaga, Predsednika Međunarodnog krivičnog suda i Vrhovnog tužioca. Oni su predstavljali nosioce anglosaksonskog prava i kao takvi prilagodili postupak sebi svojstvenom pravu, jer su njime vladali. Jednostranost u ovom kontekstu, mogla bi se prevazići, ako bi osnovni razlog oslanjanja na anglosaksonski pravni sistem bio sagledan iz jednog drugačijeg ugla. Ako je jedna od osobenosti „*common law-a*“ da u svojoj primeni stvara pravo, ono se u okviru sudskog postupka, iznošenjem činjenica i dokaza prilagođavalo aktuelnoj situaciji, tako da se postupak postepeno transformisao uvođenjem novih pravnih normi. Nastale norme u kasnijem periodu postale su sastavni deo međunarodnih konvencija i protokola, čime su *de jure* definisana mnoga pitanja funkcionalnosti međunarodnog krivičnog postupka, pa samim tim i pitanje odgovornosti.

3. ELEMENTI KOMANDNE ODGOVORNOSTI U TOKIJSKOM PROCESU

Konstitutivni, organizacijski i funkcionalni elementi Tokijskog procesa za cilj su imali koncipiranje optužnice koja bi pružila željeni međunarodni kredibilitet i nezavisnost u njenom delovanju.

Zahvaljujući odeljku II Proklamacije, pod naslovom Jurisdikcija i generalne odredbe u čl. 5 jasno je ukazano na to da se nedležnost ovog međunarodnog tribunala ogleda u: „*kažnjavanju za ratne zločine na Dalekom istoku koji su samostalno ili kao članovi organizacije učinili optuženi uključujući i zločine protiv mira*“¹⁴

12 B. Alink et al: *Ibid.*

13 B. Alink et al.: *Ibid.*

14 Special Proclamation: *op. cit.*, p. 5.

Na indirektan način ukazano je na utvrđivanje komandne odgovornosti, kroz individualne radnje nadređenih ili kroz radnje koje su nastale iz njihovog delovanja u ime organa državne vlasti.

Analiziranjem radnji činjenja, odnosno nečinjenja mogli bi se sagledati koncepti na kojima je izvedena komandna odgovornost, a ujedno ukazati na poteškoće u njihovom utvrđivanju.

U radnjama činjenja gde nadređeni: „...*naredi zločine, podstiče ih ili na drugi način pomogne i podrži ih*“¹⁵ imaće neposrednu odgovornost, komandnu odgovornost. Izvođenje dokaza u ovakvim slučajevima ni u jednom trenutku ne bi moglo da bude sporno, oslanjajući se na klasičnu formu procesnog prava (posebno materijalne dokaze – pisane naredbe), jer takvi dokazi su pravno relevantni.

U radnjama činjenja, nadređeni može biti doveden u situaciju da snosi komandnu odgovornost, koja nastaje kao posledica u: *propuštanju dužnosti nadzora na potčinjenim*¹⁶ i *zanemarivanju družnosti*.¹⁷

Dokazivanje radnji nečinjenja može biti diskutabilno. Osnovni razlog je u tome što pravno nije definisan minimum nadzora nad podređenima, niti je propisan način određivanja tog minimuma, a isto tako nigde nisu konkretno (taksativno) određene sve mere nadzora u okviru njegove nadležnosti. Objektivna odgovornost, koja proističe iz nečinjenja nadređenog koja se manifestuje *propustom da se kazni*¹⁸ podređeni za zločine koje je izvršio u potpunosti je ostvariva. Međutim i pored toga ne treba zanemariti da u vrednovanju dokaza, treba da se sagledaju okolnosti i prilike koje su objektivno nadređenom dozvoljavale ili osporavale mogućnost da ima znanje o trenutnim aktivnostima svojih podređenih i mogućnost da u datom trenutku imaju efektivnu vlast nad njima.

Elementi komandne odgovornosti na ovaj način imaju više nego usko gledište, jer se baziraju isključivo na radnjama nadređenih. Međutim, upravo iz tih radnji razvijale su se ideje koje su se implementirale u Drugom Dopunskom protokolu, i kao takve direktno ili indirektno su uticale na njen razvoj, kao predmet mnogih polemika i naučnih razmatranja, čiji rezultati su očigledni u sadržini čl. 28. Rimskog statuta.

4. OPTUŽNICA U PREDMETU IVANE MATSUI

Optužnica u Tokijskom procesu, nije mogla da se posmatra na isti način kao optužnice u slučajevima klasičnih krivičnih postupaka. Tumačenje običaja rata i prethodno donetih konvencija trebalo je prilagoditi potrebama međunarodnog krivičnog suda. Kontradiktornosti su postojale u neujednačenosti nacionalnih za-

15 G. Mettraux /2008/: *Command responsibility in International law– the boundaries of criminal liability for Military commanders and civilian leaders*, London, p. 28.

16 B. Ristivojević /2003/: *Odgovornost za radnje potčinjenog u međunarodnom krivičnom pravu: komandna odgovornost*, Novi Sad, p. 143.

17 A. J. Sepinwall (ed) /2009/: *Michigan Journal of International Law*, Michigan, p. 225.

18 G. Mettraux /2006/: *International crimes and ad hoc tribunals*, Oxford, p. 306.

konodavstava članica savezničkih snaga (nosilaca sudske funkcije) i nedefinisanog pitanja stvarne i mesne nadležnosti. Vrhovni komandant savezničkih snaga, Daglas Mekartur, na inicijativu predsednika Trumana izvršio je klasifikovanje optužnice:¹⁹

- a) Klasa A – za učinjena najteža dela – planiranje, iniciranje i vođenje agresivnog rata;
- b) Klasa B – za učinjene konvencijalne ratne zločine;
- c) Klasa C – za učinjene zločine protiv čovečnosti.

Na ovaj način indirektno su se zaobišle sporne procesualne barijere, što je Međunarodnom sudu otvorilo mogućnost meritornog sagledavanja konkretnih krivičnih stvari. U meritum krivične stvari postavljeno je 55 tačaka optužnice na kojima se gradio celokupan međunarodno-krivični postupak. Na izvestan način one su imale obeležje uopštenih i više deklarativnih zaključaka, nastalih kao proizvod izvornih, konstitutivnih napora u izgradnji tribunala, tako da je konačno rešenje ponuđeno kroz neposredno tumačenje i odluke jedinog suverena u postupku – sudskom veću.

Sudsko veće u postupku razmatranja slučajeva u skladu sa klasifikacijom optužnice, ukazalo je na posledice proistekle iz zločina izvršenih u kineskoj provinciji Nanking ističući postupak protiv japanskog generala Ivane Matsua, koji se zanimalo na tačkama 1, 27, 29, 31, 32, 35, 36, 54 i 55 Optužnice.²⁰

U smislu tačke 1. u svojstvu optuženog „za zaveru kao lideri, organizatori ili saučesnici između 1. januara 1928. i 2. septembra 1945. u smislu vojne, pomorske i političke i ekonomske dominacije u Istočnoj Aziji, Pacifiku, Indijskom okeanu... susednim državama i ostrvima²¹ teretio se za „saradnju sa onima koji su koncipirali i sprovodili zaveru te da je morao biti svestan ciljeva i politike takvog udruženja.“²² Sa ovakvog stanovišta moglo bi se reći da u pitanju nije bio krivično-pravni problem, već problem političkog karaktera. Shodno tome, da li se dominacija, odnosno pitanja kolonijalnih interesa, u krivičnom postupku, bazira na interesima jednog ili više subjekata? Kada je reč o udruženju radi vršenja zločina, tada je potrebno dokazati nameru, jer u suprotnom neće postojati udruživanje radi zločinačke delatnosti.

Sagledavajući optužnicu u okviru tačaka 27–36 „za pokretanje agresivnog rata...“²³ dovedeno je u pitanje utvrđivanje činjenica po kojima: „njegova vojna služba u Kini 1937. i 1938. godine (ne) može se smatrati, sama po sebi, kao vođenje agresivnog rata.“²⁴ Sistematizovanje, odnosno podela ratova na pravedne, nepravedne, agresivne, odbrambene... predstavlja teorijsko pitanje koje ne treba da bude u nadležnosti vojnih i bezbednosnih službi, već politici koju vodi njena vlada, odnosno čelnici države u zavisnosti od državnog uređenja. U međunarodnim sukobima, ta funkcija ogleda se u „dužnosti tužilaštva da učvrste dokaze kojima bi se opravdao

19 Z. D. Kaufman (ed) /2014/: *Emory International Law review*, vol. 27, 3. pp. 764–765.

20 J. Pritchard, S. M. Zaide (ed) /1948/: *The Tokyo War Crimes Trial*, Vol. 22, p. 572.

21 J. Pritchard, S. M. Zaide (ed): *Ibid.*, p. 28.

22 J. Pritchard, S. M. Zaide (ed): *Ibid.*

23 J. Pritchard, S. M. Zaide (ed): *Ibid.*, p. 29.

24 J. Pritchard, S. M. Zaide (ed): *Ibid.*, p. 572.

zaključak da je imao poznavanje krivičnog karaktera tog rata.“²⁵ Dokazivanje ovakve optužbe veoma je teško, gotovo neizvodljivo, jer stavovi i mišljenja o ratu za jednu stranu mogu biti prihvatljivi, dok za drugu predstavljaju kontradiktornost, tako postavljanje ovakve tačke optužnice u meritum pravne stvari čini apstrakciju koja nema pravnu svrhu, nije objektivna.

Sadržina tačke 54 „...da su u svojstvu zvaničnika Ministarstva rata i lokalnih zvaničnika kampova i radnih jedinica često i uobičajno kršili zakone i običaje ratovanja protiv oružanih snaga, ratnim zarobljenicima i civilnom interniranom stanovništvu...“²⁶ optuženog je teretila za zločine koji su proistekli iz njegovih naredbi ili funkcije koja mu je bila dodeljena. To bi značilo da je u svojstvu Komandanta Šangajske ekspedicije i Desete armije, kojom je zarobljen Nanking²⁷ Matsui direktno stajao iza naredbi o egzekuciji ili da su njegova ovlašćenja bila podređena naredbi vlade koja zauzimanje Nankinga nije smatrala primarnim strateškim ciljem, već kršenjem običaja rata i Konvencije o zarobljenicima, odnosno genocid nad kineskim stanovništvom. Ove činjenice nisu potkrepljene materijalnim dokazima.

Celokupan predmet Ivane Matsui, bazirao se isključivo na osnovanosti tačke 55 optužnice po kojoj: „...se terete da su bezobzirno zanemarili njihove zakonske obaveze... da preduzmu odgovarajuće korake da osiguraju poštovanje i sprečavanje povreda zakona i običaja rata“²⁸ naglašavajući na taj način postojanje individualne, objektivne odgovornosti nastale iz radnji nečinjenja, a koje kao takve svoju pravnu snagu mogu da crpe iz običajnih pravnih pravila i donetih konvencija.

General Ivane Matsui pre odlaska u Nanking je: „naredio sada svojim vojnicima da se ponašaju tako da čitavom svetu pokažu čast i slavu Japana i povećaju poverenje kineskog naroda“ i da „koliko-god mogu štite kineske funkcionere i narod.“²⁹ Stupajući na prostor osvojenog grada i saznanjem za: „stanovite povrede vojničke discipline i morala naredio da se ima najstrože poštovati njegova prije izdana zapovijed po kojoj se (u Nankingu) „ne smije dogoditi ništa što bi moglo okaljati čast (japanske vojske)... Svaki vojnik koji se bude neispravno ponašao mora biti strogo kažnjen“, poručio je Matsui japanskom komandantu Nankinga.“³⁰

Na osnovu ovakvih postupaka, nastaje dilema o tome da li su preduzete zakonske obaveze kojima se predupređuju eventualne posledice radnji podređenih, shodno zakonima i običajima rata? Da li se u naredbi generala Matsuija može tretirati ispunjenje dužnosti kao komandno odgovornog starešine?

Iako su preduzete mere na osiguranju poštovanja zakona i običaja rata, one nisu bile dovoljne za sprečavanje posledica, jer nisu sankcionisani podređeni koji su vršili zločine nad zarobljenicima.

25 J. Pritchard, S. M. Zaide (ed): *Ibid.*

26 International Military Tribunal For The Far East /1948/: p. 30.

27 International Military Tribunal For The Far East: *Ibid.*, p. 572.

28 International Military Tribunal For The Far East: *Ibid.*, p. 30.

29 Dž. Toland: *op.cit.*, p. 79.

30 Dž. Toland: *Ibid.*, p. 79.

Zločini su započeti 13. decembra 1937. godine i trajali su do polovine februara 1938. godine. General Matsui trijumfalno je u grad ušao 17. decembra i u njemu se zadržao pet do sedam dana.³¹ U tom periodu nije pokrenuo postupak prema podređenima, na osnovu saznanja od 13. do 22. odnosno 24. decembra 1937. godine čime je sebe direktno doveo u poziciju komandno odgovornog, ali isključivo za ovaj period.

U razgovoru sa budističkim sveštenikom 9. decembra 1948. godine, naglasio je: „Duboko se stidim incidenta u Nankingu...U Rusko-japanskom ratu služio sam kao kapetan. Divizijski komandanti tada su bili neuporedivo bolji od onih u Nankingu. U to vreme smo se dobro brinuli kako o našim kineskim zarobljenicima, tako isto i o ruskim zarobljenicima. Ovaj put međutim stvari nisu išle tim putem...Okupio sam sve i upozorio ih sa suzama besa. Oboje, Princ Asaka i general Janagava, bili su tamo. U svakom slučaju, rekao sam im da umesto jačanja carskog prestiža postigli smo poniženje kroz jedan udarac brutalnih dela vojnika. Ipak, nakon što sam to izjavio svi su mi se smejali. Jedan od komandanata divizija čak je otišao toliko daleko da se izjasnio: To se jedino moglo očekivati.“³²

Odgovornost Matsuija na izvestan način mogla se ograničiti, ako se razmotri još jedna činjenica, a to je da su japanski diplomatski predstavnici u Nankingu obavestili Tokio³³ te se na taj način suštinski deo njegove odgovornosti i propusta mogao premostiti u vidu komandne odgovornosti na njegove nadređene.

5. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Slučaj Ivane Matsui specifičan je po tome što se optužnica nije bazirala na objektivnom tumačenju elemenata njegove odgovornosti, već utvrđivanju kauzalne veze proistekle iz njegove funkcije. Jedina tačka na kojoj je egzistirala optužnica odnosila se na komandnu odgovornost.

Komandna odgovornost nije ograničena parametrima, koji bi diferencirali nivoe u lancu komandovanja, te kao takva pruža mogućnost potvrđivanja ovog oblika odgovornosti u proizvoljnom smislu na celokupnu hijerarhiju. Na taj način gubi se objektivnost, jer odgovornost treba da snosi isključivo onaj subjekat koji je direktno imao efektivnu mogućnost da u okviru svoje nadležnosti preduzme određene mere. Ako taj subjekat izvesti višu instancu, svoju odgovornost prenosi nadređenom, koji za dalje postupanje preuzima odgovornost. Dakle, izveštavanjem nadređenog derogira se komandna odgovornost, čime bi se direktno isključilo postojanje odgovornosti na nižem nivou.

Ovakav stav može biti predmet mnogih zloupotreba, što se u konkretnom slučaju i dokazalo, te je iz tog razloga potrebno odrediti nivoe komandne odgovornosti i njihovo stepenovanje. U tom smislu potrebno je sagledati objektivne okolnosti i moć da se podrede ili suzbiju određena delovanja podređenih.

31 International Military Tribunal For The Far East: *op. cit.*, p. 572.

32 V. D. Brian /2003/: *Zen War Stories*, Routhledge Curzon Taylor & Francis Group, London and New York, p. 187.

33 International Military Tribunal For The Far East: *op. cit.*, p. 572.

Objektivne okolnosti treba koncipirati na takav način da se realno sagleda vremenski i stvarni okvir kao mogućnost saznanja za radnje, odnosno posledice radnji podređenih. S druge strane efektivna vlast ne može se sagledati isključivo s aspekta formalne funkcije koja je nekom dodeljena, bez autoriteta nad podređenima, odnosno bez mogućnosti uspostavljanja komande nad njima.

Objektivne okolnosti i efektivna vlast trebalo bi pravno da se uokvire kako bi se razgraničile mogućnosti i činjenice kao jedan od ključnih parametara za određivanje primarnog nosioca komandne odgovornosti. Na ovaj način direktno bi se suzio krug komandno odgovornih subjekata i naglasili elementi koji isključuju postojanje komandne odgovornosti.

KORIŠĆENA LITERATURA

- Alink B et al., *Drugi svetski rat*, knjiga 1., Narodna Knjiga, Beograd, 1982.
- Avramov, Smilja i Kreća, Milenko: *Međunarodno javno pravo*, Savremena administracija, Beograd, 2003.
- International Military Tribunal For The Far East, Judgment of 4 November 1948, in John Pritchard and Sonia M. Zaide (eds.), *The Tokyo War Crimes Trial*, Vol. 22.
- Mettraux, Guenael: *Command Responsibility in International Law – The Boundaries of Criminal Liability for Military Commanders and Civilian Leaders*, London, 2008.
- Mettraux, Guenael: *International Crimes and Ad Hoc Tribunals*, Oxford University Press, 2006.
- Ristivojević, Branislav, *Odgovornost za radnje potčinjenog u međunarodnom krivičnom pravu: komandna odgovornost*, Biblioteka Matice Srpske, Novi Sad, 2003.
- Sepinwall, J. Amy: *Failures to Punish: Command Responsibility in Domestic and International Law*, Michigan Journal of International Law, 2009.
- Stojanović Zoran, „Preventivna funkcija krivičnog prava”, *Crimen*, № 1, 2011.
- Toland, Džon: *Uspon i pad Japanskog imperija*, Centar za informacije i publicitet, Zagreb, 1982.
- Victoria D. Brian: *Zen War Stories*, Routhledge Curzon Taylor & Francis Group, London and New York, 2003.
- Zhigeng Xu: *Lest We Forget: Nanjing Massacre, 1937*, Trans, Zhang Tingquan and Lin Wusun, Beijing: Chinese Literature Press, 1995.

Miodrag Ćujić
LLM

COMMAND RESPONSIBILITY IN CASE
OF IVANA MATSUI

SUMMARY

Command responsibility as a special form of the responsibility creates some issues in the process of evaluating its elements. The practice of the International Criminal Tribunal for the Far East indicated the problems that have arisen as a result of arbitrary interpretation of the content of command responsibility and attempt of creating a unified indictment. The specific case noted that certain elements of command responsibility of the individual who has effective control over his subordinates, were not enough, if at the same time imperium over him had his prime minister or official responsible for the operation of the Ministry of War and, as such, did not take the necessary measures in his jurisdiction. In this way, there are difficulties in starting criminal proceedings, because the holder of command responsibility could not be easily determined.

Key words: Tokio process, command responsibility, guilt.